

Портрет В.-К. Острозького.
Копія XIX ст.
Львівський історичний музей

Некоронований король Русі —

князь Василь-Костянтин Острозький

2008-й рік оголошено в Острозькій академії роком В.-К. Острозького — великого українського просвітника, мецената, відомого політичного і державного діяча свого часу, засновника першого вищого навчального закладу на східно-слов'янських землях — Острозької слов'яно-греко-латинської академії, ініціатора видання Острозької Біблії.

Неординарна особистість **Василя-Костянтина Острозького** приваблювала багатьох письменників та істориків як минулих століть, так і сучасності. Князь, якого називали “некоронованим королем Русі”, був героєм багатьох панегіричних і публіцистичних творів та історичних хронік ост. чверті XVI—XVII ст. Упродовж XIX — поч. XX ст. з'явилися численні дослідження історії Волині, в яких найбільше розкривалась просвітницька роль Острозького [1—10].

Вагомий внесок у дослідження діяльності князя зробив *М. Грушевський* [11] у своїй монографії “Історія України-Руси”, де на підставі аналізу численних документів докладно висвітлив його роль у боротьбі з Берестейською унією 1596 р. Перша фундаментальна монографія про Острозького була написана *І.І. Огієнком* та видана Українською православною громадою в Канаді в 1958 р. [12]. Часи тоталітарного режиму не сприяли розвитку досліджень про “князя милістю божою”, важливі праці про нього з'явились у 1990-ті роки. Це дослідження *І.З. Мицька*, *Л. Войтовича*, *О. Журко*, *Н.М. Яковенко*, *М.П. Ковальського*, *І.Д. Пасічника*, *П.Ю. Сауха*, *П.А. Ричкова* та *В.Д. Луця* [13—22]. Найбільш фундаментальною працею, що синтезувала значною мірою попередні дослідження, стала монографія професора Торунського університету *Т.Кемпи* [23].

У працях науковців завжди підкреслювалась вага роль князя в боротьбі за православну віру та вітчизняну духовну спадщину. Проте це була лише одна сторона його культурно-освітніх змагань. Заслуга В.-К. Острозького полягає і в тому, що його меценатська діяльність об'єктивно сприяла поєднанню національної культури з досягненнями західноєвропейського Відродження, без чого був би неможливим її якісний стрибок та подальший розвиток. Розкриття цієї сторони діяльності князя і є головним завданням цієї статті.

Стосовно походження роду Острозьких від Великих князів Литовських — *Гедиміновичів* чи від правителів Київської Русі — *Рюриковичів* — точилась довготривала наукова дискусія. За власною генеалогічною легендою, Острозькі походили від галицько-волинської гілки Рюриковичів. Це переконливо підтвердили документальні докази, знайдені львівським науковцем *Л. Войтовичем* [17].

На підставі аналізу джерел XII—XIV ст. він дійшов висновку, що “благочестива Анна з дому Острозьких”, яка згадується у Холмському пом'янику, була дружиною Наримунта Гедиміновича. Отже, Острозькі не могли бути нащадками Гедиміновичів: Анну не видали б заміж за свого родича. З високим ступенем вірогідності можна вважати, що Анна була старшою сестрою князя *Данила Острозького* і дочкою першого Острозького князя *Василька Романовича* (бл. 1250/1260 — поч. XIV ст.), який після втрати Слонимського князівства міг отримати від короля *Юрія* на поч. XIV ст. невели-

Ярослава Бондарчук
кандидат мистецтвознавства, керівник Центру вивчення спадщини Острозької академії (1576—1636) Національного університету “Острозька академія”, м. Острог

Портрет дружини В.-К.Острозького — Софії Тарновської. Світлина у фондах музею Острозької академії

кий уділ з центром в Острозі. Згаданий у 1340 р. Данило з Острога вже володів Острозьким уділом, який дістався йому в спадок від батька. З усіх версій щодо генеалогічного коріння Острозьких версія *Л. Войтовича* є найбільш обґрунтованою і переконливою [24, с. 126].

Між першим Острозьким князем Васильком Романовичем та Василем-Костянтином Острозьким минуло 5 поколінь. Василь-Костянтин був сином Великого гетьмана Литовського *Костянтина Івановича* (1460—1530) та його другої дружини — *Олександри Слуцької*. Точна дата його народження невідома. Острозький літописець повідомляє, що в момент смерті 13 (23) лютого 1608 р. князю було 84 роки. *Л. Коланковський* пише, що у 16 років у лютому 1541 р. на підставі спеціального королівського привілею молодий князь був визнаний повнолітнім. Це дає підставу стверджувати, що день народження В.-К.Острозького припадав десь між 2 та 12 лютого 1524 р. Свої дитячі роки він провів у Турові, біля матері. Судячи з пізніших приватних листів та промов на сеймах, отримав добру освіту: знав латину, польську та церковнослов'янську мови, орієнтувався у прийомах риторики, впевнено почувався в царині світської та священної історії і богослів'я.

По досягненню повноліття, будучи єдиним нащадком свого славетного батька, до свого хресного імені Василь додав батькове ім'я Костянтин, що значно посилювало його авторитет. Юнак впевнено просувався сходинками звичної для аристократів політичної та військової кар'єри. У 1550 р. за участь у обороні прикордонних земель від татарських наїздів отримав звання старости володимирського та маршалка землі волинської. У лютому 1553 р. В.-К. Острозький одружився з дочкою великого коронного гетьмана *Яна Тарновського*, одного з найвпливовіших магнатів Речі Посполитої. Укладений з політичних розрахунків шлюб виявився

надзвичайно щасливим для князя в особистому плані. *Софія Тарновська*, за словами сучасників, була ідеально сумлінною жінкою, в якій гармонійно поєдналися зовнішня та душевна краса, доброта та інтелект. Вона добре розуміла свого чоловіка і проводжаючи його на сейми, просила його “*цінувати обов'язки та звання своє князівське, не зважати на те, що вона за ним є полька, але керуватися власним сумлінням*”.

У Василя-Костянтина та Софії було три сини: Януш, Костянтин, Олександр і дві доньки: Катерина та Єлизавета. Софія померла у 36 років навдовзі після народження свого молодшого сина Олександра. Князь поховав її в Тарновському кафедральному костелі біля батька та брата і на надгробному пам'ятнику дружини, зробленому з червоного мармуру, написав слова, сповнені ніжності та любові: “*Найпрекрасніша душею та обличчям, а насамперед. величчю духу, мудрістю, шляхетністю, ласкавістю, любов'ю до Бога та милосердям до людей*” [24].

15 грудня 1559 р. В.-К.Острозький був призначений на найвищу посаду в Руській Литві — воєводи Київського. На півстоліття, аж до своєї смерті, він фактично став володарем всієї України. Контролював збір податків, стежив за скарбом, організовував будівництво важливих військово-стратегічних об'єктів, займався мобілізацією на випадок війни, керував збройними силами та ополченням, здійснював правосуддя. Він єдиний, хто володів в Україні титулом князя-державця. Спокій, політична та економічна стабільність у краї, його захист від зовнішньої експансії залежали від нього.

Наприкінці 1560-х рр. політична могутність Острозького досягла свого апогею. Посли європейських держав у своїх листах до монархів ставили Острозького на одне з перших місць як людину, з політичним впливом якої, без сумніву, треба рахуватися. Двічі Василя-Костянтина висували як претендента на польський престол: у 1573 р. після смерті *Зигмунта Августа* та у 1586 р. після смерті *Стефана Баторія*.

Секретар папського нунція *Гораций Спаноцці* під час виборів писав: “*Що стосується Костянтина, князя Острозького, дві речі, здається, говорять за нього. Одна, — що вважається за найбагатшого та наймогутнішого пана в цілому королівстві, друга, — що є загальновизнаним, за чоловіка розумного, щирого, відвертого, відважного і доброго у найвищому ступені. Проте дві інші речі будуть на перешкоді, одна, — що він є русином і з того можна судити, що не дуже будуть хотіти його поляки, як і литвини, які так само будуть домагатися трону. Інша, — що сповідує релігію грецьку і є головним заступником і оборонцем схизматів*” [23, с. 195].

Князь завжди відчував себе саме русином, часткою свого народу і ланкою довготривалого ланцюжка поколінь київських князів, їх надійним спадкоємцем. Він намагався зберегти традиції своїх предків і завжди вболівав за долю “вітчизни своєї Русі”. Його ім'я було символом “окремності” Русі-України, надійним гарантом її національної, політичної та культурної самостійності.

У своїй діяльності В.-К. Острозький чи не найбільшу увагу приділяв економічній розбудові своїх володінь. Він створив найбільшу в Речі Посполитій “маєткову імперію”. Традиційно вважають, що у ній нараховувалось 80 міст та 2760 сіл, 60000 підданих. Ці величезні землі приносили князю прибутки, які могли бути порівняні з прибутками самого короля, — 10 млн. злотих на рік [15, с. 92]. Без перебільшення можна стверджувати, що князівство В.-К.Острозького було ніби власною державою в Речі Посполитій.

Тогочасні джерела неодноразово підкреслювали розважливість та поміркованість князя, як і “смирність” його вигляду. На відміну від свого войовничого батька, Василь-Костянтин ніколи не прагнув військової слави. Проте постійні набіги татар на прикордонні землі України зтягували його у вир боротьби, неодноразово він давав відсіч татарам: 1574 р. під Акерманом, 1575 р. під Острополем та Старокостянтиновим, 1577 р. під Дубно [23, с. 72-74]. Безсумнівним внеском у піднесенні обороноздатності порубіжних зі степом теренів України стали зведені при сприянні Острозького замки в Білій Церкві, Переяславі, Богуславі тощо, які стали могутніми форпостами над Диким полем.

Захарія Копистенський у своїй “Палінодії” писав, що В.-К. Острозький “великий заступ і потіха всього народу російського, мур залізний на українках, страх і трепет татаром” [25]. Але найбільше прославила князя його опіка над православною церквою та меценатство вітчизняної культури. Відстоювання прав православної церкви було для князя своєрідною формою боротьби за вітчизняну культуру. Сам він відзначався великою набожністю та релігійністю, що було традицією в домі Острозьких. Багато часу приділяв молитвам у своїй улюбленій замковій Богоявленській церкві, а великий піст проводив у недалекому розташованому Дерманському монастирі. У церквах, де він бував найчастіше, наказував зробити для себе місця, відокремлені від решти вірних, щоб нічого не відволікало його від молитви.

На землях В.-К. Острозького налічувалось понад 600 церков та 20 монастирів, серед яких Дерманський, Дубенський і Степанський були значними осередками культури. Князь був щедрим фундатором багатьох церков, які розміщувалися поза його володіннями. У 1560 р. записав землі Михайлівському златоверхому монастирю в Києві, у 1580 р. допоміг київській церкві Богородиці, у 1585 р. надав кошти на ремонт монастиря Св. Онуфрія у Львові, у 1604 р. переписав містечко Словенське для побудови кам'яної церкви віленського братства, у 1605 р. відновив київський монастир Св. Кирила [23, с. 97].

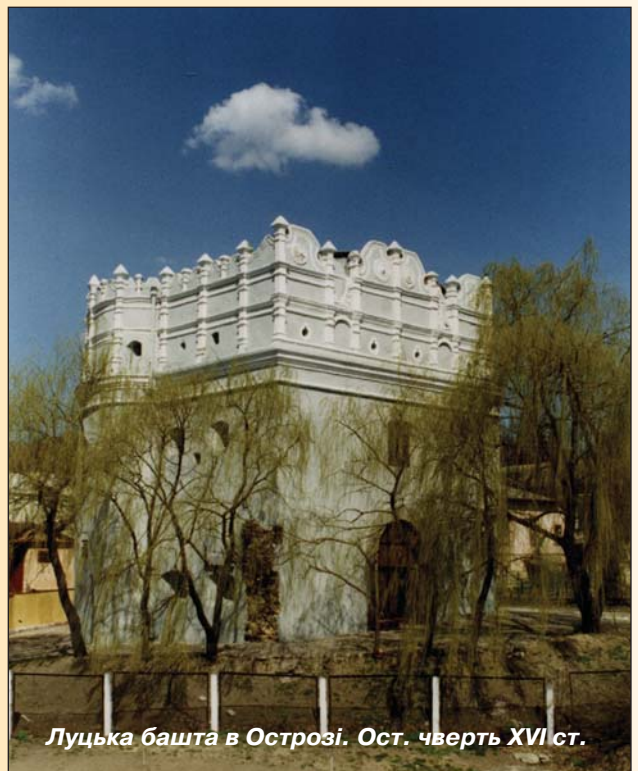
Василь-Костянтин був ініціатором створення на території України патріархату. За проектом князя українським патріархом повинен був стати *Діонісій Раллі* (Палеолог), а його резиденцією мав бути Острог [13, с.108]. Князь всіляко сприяв створенню шкіл. За його ініціативи постали школи в Турові, при кафедральній церкві у Володимирі, в Дерманському монастирі, в Дубно. Проте першочерговим його завданням було створення православної школи вищого типу, подібної до західноєвропейських академій та університетів.

Наприкінці 1576 р., після отримання від *Стефана Баторія* підтвердження своїх прав на володіння Острогом, Костянтин почав будувати біля свого замку академію “з великою побожністю та з королівським розмахом”. Він дбав про те, щоб у цьому навчальному закладі викладали найосвіченіші педагоги. Незважаючи на певні труднощі, йому вдалось зосередити в академії цілу плеяду видатних учених, серед яких *Герасим Смотрицький*, *Іван Федоров*, *Кирило Лукаріс*, *Никифор Кантакузин*, *Ян Лятос*, *Діонісій Раллі Палеолог*, *Василь Суразький*, *Тимофій Михайлович*. Упродовж 1576—1636 рр. академію закінчили не менше як 500 учнів, серед них були видатні церковні діячі та письменники: *Мелетій Смотрицький*, *Іван Вишенський*, *Іов Княгиницький*, *Даміан Наливайко*, гетьман *Петро Конашевич-Сагайдачний*, митрополит *Іов Борецький*, перекладач та коректор друкарні Києво-Печерської лаври *Тарасій Земка*.

Найважливішою заслугою князя В.-К. Острозького в справі просвіти народу було заснування друкарні, в якій були видані перша в Україні “Грецько-руська книжка для читання”, перша “Книга Новаго Завѣта”, призначена не тільки для церкви, але й для домашнього вжитку та школи, перша книжка для довідок “Събраніе вещей нужнѣйших...”, перший поетичний церковний календар “Хронологія” *Андрія Римші*, перша повна кирилична Біблія. Видання останньої було одним із головних завдань, поставленим князем перед острозькими інтелектуалами. Після виходу в світ католицької Біблії *Леополіти Шарфенберга* (1561), кальвіністської Берестейської Біблії (1563) та антитринітарської Несвіжської Біблії *Симона Будного* (1572) потреба у православному виданні поставала з особливою гостротою. Важливу роль Василя-Костянтина у виданні Біблії високо оцінили сучасники. У вірші, яким закінчується друга передмова до книги, ректор академії *Г.Д. Смотрицький* порівнює В.-К.Острозького з його предками — великими князями Київської Русі — *Володимиром* і *Ярославом*, що назавжди залишились у пам'яті народу як великі просвітники та меценати вітчизняної культури, могутня опора православної церкви [26]:

*Владимир бо свой народ крещенієм просвѣтил,
Константин же благоразумія писанієм освѣтил...
Ярослав зиданієм церковнымъ Кіев и Чернигов украси,
Константин же єдину соборну церков писанієм возвыси.*

Особливо зросло значення князя як державного та політичного діяча і поводиря нації в період боротьби Православної церкви з унією. На початку 1580-х років Острозький був яскравим поборником унії: виступав за рівноправне об'єднання церков, яке б постало внаслідок рішення церковного собору православних владик, було б узгоджене зі всіма православними патріархами та широко обговорене громадськістю. Проте єпископи *Іпатій Потій* і *Кирило Терлецький* виробили свої засади укладення унії (торчинські артикули), які приємували

Луцька башта в Острозі. Ост. чверть XVII ст.

Православну церкву: згідно з ними православні поступалися своїми догмами, якщо вони суперечили католицькій вірі, і мали підпорядковуватися Папі. Князя Острозького надзвичайно обурювало і те, що об'єднання готується єпископами таємно від православної громадськості, з прихильника унії він перетворився на її палкого ворога. 24 червня 1595 р. він написав гнівне “Обвіщення”, у якому засвідчував перед всіма свою повсякчасну вірність православ'ю і вважав своїм обов'язком остерегти православних перед зрадою митрополита та єпископів — “вовків в овечій шкурі”, які зреклися Східної церкви і приступили до латинників, продавши своїх вірних, як Юда. “Що ж бо може бути більш безстидним і беззаконним, — гнівно запитував він, — як се, що шість, або сім чоловік, змовившись по-злодійськи і вирікшись своїх пастирів, святійших патріархів, котрим були поставлені, важать ся відривати від істини й тягнути за собою в погибель всіх нас правовірних, вважаючи за якихось безсловесних” [11, с. 593].

Зі свого боку він заявляв про готовність виставити проти тих, “хто наступає на шиї нашим вольностям”, власне 15-20-тисячне військо [16, с. 125]. Цей лист Острозького дуже роздратував короля. Коронний канцлер *Санига* поспішив застерегти і настрашити князя, написавши йому, що його лист “нерозсудно й неухажливо писаний, повний бунтівських гадок”, може принести йому дуже прикрі наслідки. Але це не злякало і не зупинило Острозького. Він не змінив своєї позиції і під натиском королівського універсалу, виданого в червні 1596 р., а також особистого послання *Зигмунта III*, у якому король погрожував, що в разі неприйняття князем унії, він буде вважати його за особистого ворога. Василь-Костянтин оголосив уніатам нещадну війну. Він офіційно виступив проти унії на сеймі 1596 р. і вніс також офіційний протест до книг гродських варшавських. Відіграв провідну роль на антиунійному синоді 6-9 жовтня 1596 р. в Бресті, на якому православні відповіли протестом на проголошення унії і зробили заяву для короля, що вони нічого не мають проти злуки церков,

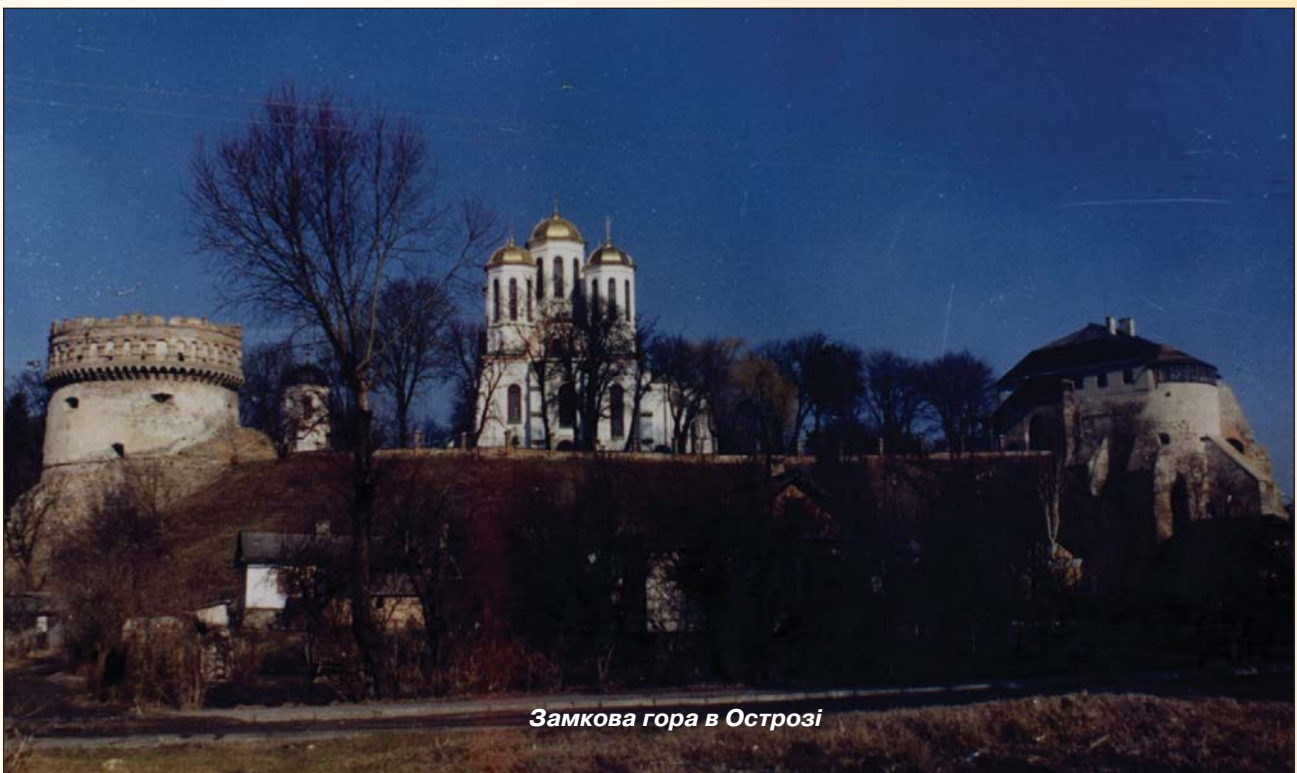
“але унії, вчиненої на свою руку кількома “підозреними владиками”, не приймають і не можуть трактувати цієї справи без патріархів” [11, с. 611].

Подальші дії князя після Берестейського собору були спрямовані на зміцнення і захист Православної церкви. На сеймах 1597 та 1598 рр. з ініціативи князя делегації православних та протестантів одноголосно вимагали повернення Православної церкві її храмів.

На сеймі 1603 р. князь домігся обрання на посаду архимандрита Києво-Печерської лаври *Єлисея Плетенецького*, який, заснувавши в лаврі школу та друкарню, розпочав перетворення цього монастиря на великий культурний центр православ'я. Незважаючи на свій похилий вік, Острозький і далі виконував свої військові обов'язки Київського воєводи. Це не дозволяло уніатам розгорнути в Києві та окрузі насильницькі дії проти православних, їхній вплив тут був значно меншим, ніж у Галичині.

Проте боротьба з уніатською церквою не означала для В.-К. Острозького боротьби з “латинською” ренесансною культурою. Князь був активним прихильником взаємодії української культури із західноєвропейською. У контексті напрямку синтезування вітчизняних традицій з надбаннями Заходу позитивне значення мала толерантна релігійна політика князя та його меценатська діяльність. Будучи опікуном і захисником Православної церкви і активно відстоюючи її права на сеймах, князь навіть під час найзапеклішої боротьби з Берестейською унією не закрив жодного костелу на своїх землях, вважаючи, що міжконфесійна боротьба повинна вестись на ідеологічному рівні, а не шляхом насильного захоплення церков будь-якої конфесії.

За свої кошти він відреставрував острозький костел та запросив сюди ксьондза *В. Бежановського* з Варшави. Крім того, в Острозі діяли мечеть, синагога, святині кальвіністів та аріан. При костелі діяла латинська школа, а при синагозі — вища школа тлумачників Талмуду, в якій викладав найвідоміший вчений єврейського світу *Самуель Едельс (Маршує)*. Створена князем Ост-

Замкова гора в Острозі

Ікона "Благовіщення". XV ст.
Острозький краєзнавчий музей

Ікона "Богородиця Одигітрія". XVI ст.
Острозький краєзнавчий музей

розька академія не тільки протидіяла полонізаторському впливові на молодь єзуїтських шкіл, а й була першим навчальним закладом Східної Європи, у якій вітчизняна культура поєднувалась із західноєвропейською; вона відкривала нові шляхи в освіті України: в ній вперше на порубіжжі греко-слов'янського культурного ареалу та католицької Європи "візантійський Схід" поєднався із "латинським Заходом".

Визначною була роль В.-К. Острозького в розвитку ренесансної архітектури Острога, яка була в авангарді українського зодчества того часу. Князь запросив до міста чимало італійських будівничих, які відіграли провідну роль у його розбудові. Ренесансне архітектурне обличчя Острога підтверджувало високий статус його культури та широких зв'язків. За часів князя місто було одним із найбільших центрів художніх ремесел. Виконавцями замовлень Острозького були не тільки місцеві, а й іноземні майстри. До сьогодні збереглися зроблені на замовлення князя в 1576 р. гданським майстром *Лукою Фріделянтом* два масивні латунні свічники, що нині розміщені в острозькому та дубенському замках, та золота медаль з високохудожнім реалістичним портретом князя, яка експонується в Ермітажі.

Василь-Костянтин сприяв розвитку музичної культури міста. Сам він виявляв велику любов і шану до музики і особливо церковного співу, мав гарний голос, знав багато псалмів та наспівів, дбав про церковні хори. У храмах Острога виник своєрідний "Острозький наспів" молитов, що поєднував у собі характерні риси церковно-співочого мистецтва візантійського та західноєвропейського ареалу. Після київського наспіву він став найпопулярнішим в Україні, був відомий у Білорусі та Росії.

Підтримка В.-К. Острозьким православної церкви сприяли розвитку іконописного мистецтва. У другій пол. XVI — на поч. XVII ст. Острог був одним із найбільших центрів іконописання в Україні. Про це красномовно свідчить податковий реєстр ремісників 1576 року, згідно з яким у Острозі працювало 6 малярів, — такої кількості не було в жодному місті України, крім Львова. До сьогодні збереглося чимало ікон, створених острозькими малярами, головною з яких є родова

князівська ікона — "Богородиця Одигітрія (*Життєподательниця*)" — найбільша святиня острозького краю, що нині перебуває в Троїцькому монастирі с. Межиріччя під Острогом. За князя в Острозі з'явилися ікони в стилі Відродження, привезені із Західної Європи викладачами академії. Зокрема, у краєзнавчому музеї є ікона "Благовіщення" венеціанської школи XV ст., яка, за легендою, була завезена до Острога протосинкелом Константинопольського патріарха *Н. Кантакузіним*, колишнім проповідником собору Св. Марка у Венеції.

З ім'ям В.-К. Острозького пов'язане створення перших в Україні портретів ренесансного стилю, в яких індивідуальна характеристика особистості переважала над соціальною, а гідність портретованого вимірювалась не його походженням та багатством, але особистими якостями. При дворі Острозького працювали свої власні портретисти. Значний позитивний вплив на місцеве малярство мали твори іноземних майстрів, виконані на замовлення князя. Про це свідчать, на жаль, нині вже втрачені парні портрети Василя-Костянтина та його дружини Софії Тарновської, створені західноєвропейським майстром школи *Луки Кранаха Молодшого*. Вони були виявлені в 1883 р. в замку села Новомалин, під Острогом, дослідником *П.А. Кіміциним* [27, 28]. На сьогодні відомо декілька портретів князя, а також зображення членів його родини: батька — К.І. Острозького, синів — Януша та Олександра, онучки — Анни-Алоїзи Ходкевич та інші.

Замовлення В.-К. Острозького сприяли розвитку в Україні такого характерного для доби Відродження виду меморіальної пластики як скульптурні надгробки. У 1570 р. був споруджений надгробок над похованням дружини князя Софії Тарновської. У 1579 р. в Успенському соборі Києво-Печерської лаври над похованням свого батька Костянтина Івановича князь спорудив величний монумент, рівного якому не було в той час в Україні. Це був характерний ренесансний надгробок з постаттю лицаря, що підіймається, спершись на руку. Саркофаг з постаттю розміщався в тріумфальній арці, обрамленій знаменами, гарматами, мечами, списами та іншими атрибутами, які розповідали про військову славу гетьмана.

У грудні 1603 р. несподівано помер молодший син князя — Олександр. За легендою, він загинув від рук єзуїтів, що піднесли йому чашу з отруєним вином у Старокостянтинівському замку, коли молодий князь подорожував по Волині.

Смерть свого улюбленого сина Острозький пережив особливо тяжко. Над його могилою в Богоявленському соборі він збудував чудовий пам'ятник з мармуру, в якому представив Олександра у вигляді спочилого лицаря.

Від глибокого потрясіння смертю Олександра, на поч. 1604 р. старого князя розбив параліч, що вщунувало його швидку смерть. Він вже не займався військовими справами, залишивши для старшого сина Януша виконувати обов'язки київського воеводи. Проте справи Православної церкви займали його до кінця життя. На сеймах права православних захищав тепер Януш, хоча сам він був ревним католиком, проте робив це, виконуючи волю батька та свій синівський обов'язок. Допомога сина дуже тішила старого князя. Про це він написав у листі до нього від 14 вересня 1606 р.: *“Звеселяєш старість мою та загоєши неміч мою, захищаючи серед цілості інших народних прав і цілість старожитної релігії шляхетного народу, від якого славу і нам'ят' предків наших черпаємо”* [23,

с. 114]. На сеймі 1605 р. під впливом натиску православних та підтримці Януша була прийнята конституція Релігії грецької, в якій проголошувалось, що жодний монастир або церква не можуть бути відібрані від православних [23, с. 168].

У 1606 р. В.-К.Острозький вдало використав для боротьби за права Східної церкви рокош Зебжидовського під Сандомиром. Посланець князя архімандрит Києво-Печерський *Єлисей Плетенецький* домігся, щоб до вимог рокошан було додано ряд пунктів, які стосувались православних. На сеймі 1607 р. у конституції було затверджено право отримувати православні церковні посади тільки прихильникам грецької віри,

Золота медаль з портретом В.-К. Острозького. Кін. XVI ст. Ермітаж

гарантовано вільну відправу служб божих, легальну діяльність братств [23, с. 169]. Все це було величезною заслугою політичних змагань князя.

В ніч із п'ятниці на першу суботу посту 23 лютого (13 лютого за юліанським календарем) 1608 р. князь помер [29, с.131]. До похорон, що відбулися 27 квітня 1608 р. у замковій Богоявленській церкві, невідомий автор написав пристрасний та патетичний панегірик *“Плач землі”*: *“Яке велике голосіння й стогін чулися по всій Русі, коли він помер! ...ридало все, тужили села й гори....Повсюди виднілися тривога, плач і безмірне відлуння смерті; вдягли чорну траурну одягу люди всякого віку і всякого стану; замовкла німа і темна судова зала, що позбулася найсправедливішого судді; ... тужить у розпачі саме місто; здаються оголеними всі храми, що їх він сам зник відвідувати. Ми втратили мудрого володаря, справедливого суддю, мужнього і сильного воїна...”* [30, с. 253]. *“...Упокоївся в Бозі великий князь України, останній князь її...”* [12, с. 8].

Так завершилися прижиттєва історична місія некоронованого короля Русі — князя Василя-Костянтина Острозького. Українська культура йшла своїм самобутнім шляхом, не розчиняючись у культурі Речі Посполитої і не ізолюючи себе від прогресивних надбань Заходу.

Література

1. Домбровский В.О. Острожская старина //Киевлянин,1840. —Кн.1.
2. Романовский Л.М. О Константине Константиновиче Острожском. //Труды III археол. съезда в России.—К., 1878.—Т2.
3. Максимович М. Письма о князях Острожских к графине А.Д.Блудовой. К.,1886.
4. Харлампович К. Острожская православная школа //Киевская старина. 1887-май. Т.57.—С.179—180.
5. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. — Warszawa-Krakow,1903.
6. Уманец Ф. М. Князь К.-В. Острозький //Русский архив, 1904. — Т.4.
7. Четиркин В.Ф. Князь Константин Константинович Острожский // Странник, 1882-ноябрь-декабрь.
8. Дитерихс М.К. Острог и Острожское княжество // Военно-исторический вестник.—1911.—Кн.7-8, 1912.— Кн. 1.
9. Предтеченский Н. Значение князя К. К. Острожского в истории западнорусской церкви и народности. — Вильно, 1913.
10. Быков Н. П. Князья Острожские и Волянь.— Петроград, 1915.
11. Грушевський М.С. Історія України-Руси.— Львів: НТШ, 1905.— 704 с. Перевидання— Київ: Наукова думка, 1994.— Т.5.
12. Огієнко І.І. Князь Костянтин Острозький та його культурна праця.— Тенора: Українська православна громада, 1958.
13. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія.— К.: Наукова думка, 1990.
14. Острозька давнина. Дослідження та матеріали (гол.ред. Мицько І.З.).— Львів: Інститут українознавства НАН України, 1995.
15. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна).—К.:Наукова думка, 1993.—414 с.— С.87—94.
16. Яковенко Н.М. Василь (Костянтин) Острозький //Історія України в особах. Польсько-литовська доба.—К.: Вид. “Україна”, —1997.— С.119—128.
17. Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів та Гедиміновичів у XII—XVI ст. (історико-генеалогічне дослідження). — Львів, б/в, 1996. —256 с.— С.123—126.
18. Журко О. Князь Острозький: з історії життя і боротьби //Дивокрай. Наук.-краєзн. альм.—Вип.1.Хмельницький. 1995.—С. 52.
19. Ковальський М.П. Острозький кн. Василь-Костянтин Костянтинович (1526(1527)-1608) //Острозька академія XVI—XVII ст. Енциклопедичне видання.—Острог: Острозька академія, 1997.—С.129—130.
20. Пасічник І.Д. Князь Василь-Костянтин Острозький (біля 1524/1525-1608) //Острозькі просвітителі XVI—XX ст.—Острог: Університет “Острозька академія”, Українське історичне товариство, 2000.—С.5—16.
21. Саух Ю.П. Князь Василь-Костянтин Острозький.—Рівне: Волинські обереги, 2002.
22. Ричков П.А., Луц В.Д. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких.—К.:Техніка, 2002. — 168 с.
23. Kempa T. Konstanty-Wasil Ostrogski (ok. 1524/1525-1608) wojewoda kijowski i marszałek ziemi wolynskiej. — Torun: Wydawnictwo Uniwersytetu M. Kopernika, 1997.
24. Rarocki S. Herby guszczerstwa polskiego.—Krakow, 1858.— С.73.
25. Копистенский З. Палинодия //Русская историческая библиотека.— СПб, 1878.— Т. 4. — С.1135—1136.
26. Смотрицький Г.Д. Всякого чина православний читателю// Українська література XIV—XVI ст. Бібліотека української літератури. Дожовтневий період.(гл.ред.Микитась В.Л.)— К.: Наукова думка, 1988.— С.200.
27. Китицин П.А. К портрету князя Константина Острожского// Киевская старина.—1883.—№ 11.— С.527—528.
28. Китицин П. А. К портрету Софии Острожской // Киевская старина.—1883.— №11.— С.714—716.
29. Бевзо О.А. Львівський літопис і Острозький літописець. — 2-ге вид. — К.: Наукова думка, 1971.— С.131.
30. Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI—XVII ст. —К., 2002.— С.253.